

סנהדרין דף כ"ג, זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד

א. יסוד הדין

1. **סנהדרין, דף כ"ג:** "דיני ממונות בשלשה, זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ... מאי שנא דעבדי הכי? אמרי במערבא משמיה דרבי זירא: מתוך שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד - יצא הדין לאמיתו".
2. **רש"י שם:** "יצא דין אמת לאמיתו - דצייתי בעלי דינין, דסבר החייב הרי אני בעצמי ביררתי האחד ואם היה יכול להפך בזכותי היה מהפך, והדיינין בעצמן נוחה דעתן להפך בזכות שניהן מפני ששניהם ביררום".
3. **ירושלמי סנהדרין, ג' א':** "אמר רבי זירא שמתוך שבררו מרדף זכותו".
4. **רא"ש שם (והביאו הטור, וכן כתב הסמ"ע ס"ק ד')**: "מפני שיש חסרי דעת טועין בדברי רש"י ולמדו ממנו שהדיין יש לו להפך בזכות אותו שברר ועומד במקומו לחפות בדברים אשר לא כדין ונהגו כמה אנשים לברור להם בעל תחבולות ונתלן בדברי רש"י שמשמע שיש לו להפך בזכותו. וחלילה וחס לא דקדקו בדבריו שכתב דסברי הרי אני ביררתי. כי הוא סובר כך שיהפך בזכותו יותר מבזכות האחר ומתוך זה ציית לדיניהן. אבל הדיין עצמו חלילה לו למצוא סברא לזכותו אם לא שיראה לו דין גמור אבל אם היה יכול להטעות את חבריו לקבל סברתו אף על פי הוא מסופק בה הרי זה בכלל מטה משפט אבל מתוך שזה ביררו מבין דבריו לאשורו ואם יש לו שום צד זכות נושא ונותן עם חברו וכן עושה הדיין האחר לשני נמצא לא נשאר זכות (לא) נסתהר ונעלם לשניהם והשלישי שומע משא ומתן של שניהם ומכריע ביניהם ויוצא הדין לאמתו".
5. **בית יוסף חושן משפט, י"ג:** "דברי הרא"ש ברורים ונכונים הם ואין לפקפק בהם. וגם דברי הרמ"ה שכתב הטור כך יש לפרשם".
6. **פתחי תשובה שם, ס"ק ג':** "ועיין בתשובת אא"ז פמ"א ח"ב סי' קנ"ט, שכתב דאסור על פי הדין להקדים טענותיו תחילה לפני הבורר, וק"ו דאסור לפסוק לו שכר בשביל לזכותו בדין, כי זה בורר לו אחד וזבל"א כל תורת דיינים עליהם, והאריך שם בתוכחת מגולה על קלקול הדור בענין זה, וסיים שראוי למנהיגי הדור להסיר המכשלה הזאת מישראל ... ויגזרו בחרם על הנותן ועל המקבל שלא יתן ושלא יקבל שום מתנה חוץ ממה שקצבו הקהל, וכל אחד לא יסדר טענותיו תחילה, אלא כשישבו שלשתן יטענו שניהם, וגם לא יבררו האוהב והשונא אלא ברצון שני הצדדים".
7. **ערוך השולחן שם, ג' ד':** "מה שכתבנו שכל דיין מהפך בזכות מי שבררו אין הכוונה שיהפך בזכותו בשקר או בערמה ותחבולה ח"ו אלא הכוונה שיהפך בזכותו מה שאפשר ע"פ הדין באמת וצדק. אף על פי שהבוררים יש להם כל דיני דיינים וא"כ אסור לכל בע"ד להציע טענותיו לפני בורר שלו בלא בע"ד חבריו מ"מ כבר נהגו שכל אחד מציע טענותיו לפני הבורר שלו וכיון ששני הצדדים עושים כן והמנהג כן הוא הוה כאלו קבלו עליהם שני הצדדים על אופן זה ואין בזה איסור אך הבורר צריך לזיזהר שבעל דינו שבררו והבטיח לו שכר טרחתו יתננה לו בין אם יזכה בדין בין שלא יזכה דאל"כ אסור לו לישב בדין דהוה נוגע בדבר ולבו יטנו אף בשקר כדי שיקח מהצד שלו מה שהבטיחו".
8. **הגהת הרמ"א חושן משפט, י"ג א':** "ואם השנים הבוררים יכולים להשוות עצמן, יש אומרים דאין צריכין לברור שלישי (מהרי"ו סי' י"א)".
9. **סמ"ע שם, ס"ק ח':** "והיינו טעמא דדוקא בדיינים שדנין בע"כ של נתבע בעינין שיהא שלשה, אבל בבוררים מאחר והם קיבלו כל אחד אחד מהם על עצמו ואמר זה ידין לי כנ"ל, אם ישוו עצמם מה טוב ... ולא כמ"ש בעיר שושן דלא עיין במהרי"ו וכתב טעם מלבו ז"ל, דשלישי למה להם, ודאי יסכים עמהם, ואם לא יסכים הרי יש כאן רוב, עכ"ל. וזה אינו, דהא דאזלין בתר הרוב היינו כשכבר נשאו ונתנו כולם בדבר ואמר הסכמת דעתו, משא"כ כאן דאיכא למימר אילו היה השלישי עמהם היה אומר טעם וסברא והיו השנים מודים לו".
10. **הגהת הרמ"א שם, ו', (על פי הגהות אשר"י שבבית יוסף):** "אם הוצרכו הדיינים לשאול דבר מב"ד הגדול, יכולים לשאול למי שירצו הבוררים, ואין צריכים דעת בעלי דינים בזה".

ב. זבל"א – לכתחילה או בדיעבד?

11. **סנהדרין, דף כ"ג:** "... אלא הכי קאמר: כשזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד - שניהן בוררין להן עוד אחד".
12. **כסף משנה סנהדרין, ז' א' (מצוטט בסמ"ע ס"ק א')**: "ואמרינן תו בגמ' דמתני' הכי קאמר כשזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד יצא הדין לאמתו כלומר דמתני' לא קתני בחיוב שיצטרכו לברירת דיינים אלא אם האחד בורר דיין אחד והאחד בורר דיין אחד כשבוררין שלישי יצא הדין לאמיתו וזהו שכתב רבינו אחד מבעלי דינין שאמר וכו' כלומר אם קרה מקרה".

13. **שולחן ערוך ורמ"א חושן משפט, ג' א':** "אם רוצה לדון עמו בעירו, אלא שאינו חפץ בשלשה שבייר התובע, אז זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. הגה: ונ"ל דווקא בדיינים שאינם קבועים, אבל אם דיינים קבועים בעיר, לא יוכל לומר: לא אדון לפניכם אלא בזה בורר, וכן נוהגין בעירנו".

14. **שערי הגר"ד סולוביצ'יק, סנהדרין שם:** "מלשון המשנה משמע דבית דין של דיני ממונות היינו בית דין של זבל"א, אבל באמת איכא אופן אחר של דיני ממונות בשלשה, דהיינו שידונו בבית דין קבוע ולא בזבל"א. ואם כן יש לעיין, אמאי ניסחו את המשנה באופן כזה, שמשמע ממנו דדיני ממונות בשלשה פירושו זבל"א דוקא, ושדיני ממונות בשלשה מתקיים רק על ידי דין זבל"א... ויש לומר דעיקר משמעות המשנה בזה הוא לומר שעיקר חלות שם של הבית דין בדיני ממונות הוא מדעת בעלי הדין, וזה דלא כבית דין של דיני נפשות שאין צורך שיהא חלות הבית דין מדעת בעלי דין. אבל בדיני ממונות עיקר הבית דין הוא בית דין של זבל"א, ואף שבית דין קבוע גם כן יכול לפסוק בדיני ממונות.

ובאמת נראה שנחלקו הראשונים בנקודה זו... ובביאור מחלוקת זו נראה לומר, דלדעת הרמב"ם עיקר חלות שם הבית דין בדיני ממונות הוא בית דין של זבל"א, ולכן בית דין של זבל"א הוא הבית דין הראשון שבו ידונו. דלפי הרמב"ם זבל"א הוא זכות השייך לכל בעל דין, דאיכא דין בפני עצמו שלכל בעל דין איכא זכות לדון בזבל"א, וזכות זו אינה נפקעת על ידי האפשרות לדון אצל חכם יותר גדול. אבל לדעת הרמב"ן נראה דענין זבל"א הוא רק עצה, היאך לנהוג כשבעלי הדין חולקין על איזה בית דין לדון בו, והתקנה שתיקנו כדי לצאת מהאי מבוכה הוא על ידי בית דין של זבל"א".

15. **שו"ת שבט הלוי, ח' ש"ב:** "הנה כבודך שאל אותי לנמק בכתב טעם סברתי שאם הנתבע רוצה לפניי של ג' ת"ח מקובלים על הבריות, והתובע רוצה דוקא בזבל"א, דדעתי העני' שהדין עם הנתבע. אמנם יש מפקפקים, מהא דמבואר ברמ"א חו"מ סי' ג' דהיכא דיש ביי"ד קבוע אין לדון בזבל"א, וא"כ בזה"ז שאין ביי"ד קבוע בפרט במדינתכם, א"כ יכוף התובע לנתבע לדון בזבל"א. הנה אין זמן להאריך, וטעמי פשוט: חדא דלפי עני"ד גם בזה"ז איכא ביי"ד קבוע דלא כאיזה מחברים שבטלו לגמרי ענין ביי"ד קבוע, וכתבתי במק"א דכל אדם השייך לאיזה קהלה בכל העינים, ובקהלה הזאת איכא ביי"ד קבוע, דלדידי נחשב ביי"ד קבוע ואין צריך לדון בזבל"א. וגם אם איכא בעיר ביי"ד מצורף מכמה קהלות והם דנים לפי דיני חו"מ ונוהרים בכל הדברים אשר דיינים צריכים להזהר דינם כבי"ד קבוע בעיר.

ושנית בענין זבל"א הלא כבר כתב הרא"ש והטור סי' י"ג אסור לו להגזים ולשקר וכמש"כ שם דאיזה חסרי דעת חושבים שהדין (הנברר) יש לו להפוך בזכות מי שבררו ועומד במקומו להפוך דברים אשר לא כדן ונהגו כמה אנשים לברור להם דיין בעל תחבולות וכו' והרא"ש והטור שפכו מרורות ע"ז דה"ז בכלל מטה משפט. ובה"ז חושבים שע"י הזבל"א ניתן רשות לבעלי התחבולות להפוך דברי אלקים חיים, וכי ע"ז חשבו חז"ל בסנהדרין כ"ג כשאמרו זבל"א וזבל"א.

ושלישית הלא זקני הגאון פנים מאירות ח"ב סי' קנ"ט צווח על המנהג הרע שהדנים בזבל"א שכל אחד מבע"ד מסדר טענותיו לפני הדיין שלו ונותנים לו שכר ע"ז וכל מעיינו אז איך להטעות את בעל דינו שכנגדו. אלא שבס' ערוך השולחן למד זכות בענין סדור טענותיו לפני הדיין שכיון שב' הצדדים עושים כן א"כ על מנת כן נכנסו לדין וקבלו עליה. ולפ"ז תינח אם שניהם מסכימים לזה אבל אם צד אחד בשום אופן אינו רוצה להסכים לדרך קלוקל זה, ורוצה בבי"ד שלא ישמע תחלה הטענות ולא יהי' משוחד משום צד, פשיטא דא"א לכפות אדם על זה, ומה שמשמע ברמ"א דזבל"א עדיף מבי"ד שאינו קבוע היינו זבל"א שאין לו פגם זה, מה שאינו שכח כלל, ומכ"ש דידוע שהזבל"א משנה ומטעה הרבה פעמים בידועים".

16. **שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד, חושן משפט א' אות י':** "מכאן, שלא הותר בית דין של בוררים אלא באקראי, להפיס דעתם של בעלי הדין ולהוציא על ידי כך דין אמת לאמתו, אבל לעשות בית דין של בוררים למשפט שלום קבוע אין זו תקנה אלא קלקלה, ואין זה מתאים לבית משפט של תורת ישראל הדורשת מהשופטים לשפוט משפט צדק ומחייבת גם את בעלי הדין ללכת אחר בית דין יפה, כדכתיב: צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ".

ג. הכשרים והפסולים לשמש כדיינים בזבל"א

17. **סנהדרין, דף כ"ג:** "זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: אימתי - בזמן שמביא עליהן ראייה שהן קרובין או פסולין, אבל אם היו כשרין או מומחין מפי בית דין - אינו יכול לפוסלן... כל כמיניה דפסיל דייני? אמר רבי יוחנן: בערכאות שבסוריא שנו, אבל מומחים - לא... אמר רבי אלעזר: בבא הוא ואחר לפוסלן - סוף סוף נוגע בעדותו הוא".

18. **חידושי הר"ן שם:** "א"ר יוחנן בערכאות שבסוריא. י"מ ערכאות שבסוריא הם הדיינים שאין יודעין דין תורה אלא שהם ממונים באותן המקומות שאינן בני תורה כפי אומד דעתם, ומ"ה אמרינן שהוא פוסל דיינו של חבירו אף על פי שהוא בורר דיין אחד לעצמו לפי שאינו בדין שיבא לפני דיין שאינו יודע דין תורה. והאי פרושא לא נהיר דא"כ מאי טעמייהו דרבנן דפליגי עליה דר"מ, דודאי מי שהוא מוחזק לנו שאינו יודע הדין פסול הוא ואין דינו דין, והא דמכשרינן בפ"ק שלשה הדיינות היינו טעמא דסמכינן מן הסתם על ההוא טעמא דאמרינן לעיל אי אפשר דליכא בינייהו חד דגמיר... ולי נראה לקיים זה הפירוש דטעמייהו

דרבנן דאמרי דאינו יכול לפסול דיין שבירר חבירו, משום דכיון דמיירי במקומות שאינן בני תורה כל בני העיר קבלו על עצמן כל אותן שנתמנו להיות ערכיים שלא יוכלו לפסול ומ"ה קאמרי רבנן לא כל המינו לפסול דיין שהמחוהו רבים עליהם ואף על גב דלא גמירי דינא דאורייתא משום דהוה להו כשלשה רועי בקר דלא גמירי דינא כלל דכשרים כדקבלו עליהו ובהא מיתרצי כוליהו קושיי.

וה"ר דוד ז"ל פי' דהני ערכאות יושבי קרנות נינהו וכל תלתא מינייהו מן הסתם א"א דלא גמיר חד מינייהו. ולשון ערכאות הן דיינין הממונין על דיני ממונות כדאיתא בפרק קמא. ובהא פליגי: רבי מאיר סבר יכול האחד לפסול הדיין הערכי שבירר חבירו משום דמצי למימר ליה חבריה הדיין שביררת אינו יודע דין תורה ... ורבנן סברי דכיון שמינהו העיר ערכי עליהם אין בזה שום חלישת הדעת מהמומחה אם יתמנה עמו כיון שהמחוהו בני העיר עליהם, ועוד שהוא רגיל קצת בדינין ... ומיהא שמעינן דכיון דטעמא דרבנן משום דלא כל המינו שיפסול דיין שהמחוהו רבים עליהם הא בירר הדיוט שאינו בקי בדינין כלל שלא המחווה רבים עליהם יכול חברו לפסולו בטעמיה דר"מ. ולפיכך במקומות הללו שאין לנו ערכאות קבועין לדון אלא שביררין להן הבעלי דינין דיינין כרצונם ומי שעושה דין זה אינו עושה דין כל אדם יכול הוא לפסול הדיין שבירר חבירו אם הוא הדיוט כהדיוט ערכאות. הא אם הם בקיין בדינין לא".

19. **שולחן ערוך חושן משפט, י"ג א':** "אפילו היה האחד שבירר בעל הדין חכם גדול וסמוך, אינו יכול לכופ את בעל דינו שידון אצל זה, אלא גם הוא בורר מי שירצה".

20. **סמ"ע שם, ס"ק ו':** "מי שירצה - פירוש הן גדול ממנו הן קטן ממנו כיון שנחית לדין זה בורר ובלבד שיהא הגון".

21. **שולחן ערוך חושן משפט, י"ג ד'-ה':** "אם בא לפסול דיין שבירר חבירו, בגזלנות או בפיסול משפחה, אין שומעין לו אפילו עד אחד מעיד כדבריו. אם בירר הנתבע דיין היודע עדות לתובע, דוחקים אותו לברור דיין אחר".

22. **הגהת הרמ"א חושן משפט, ז' ז':** "וי"א דכל שאינו אוהבו או שונאו ממש, מותר לדונו, ואינו אלא מדת חסידות להחמיר שלא לדונו. ולכן מותר להיות דיין כשזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד (ע"ל ריש סי' י"ג), כי כל אחד בורר לו אוהבו".

ד. בחירת הדיין השלישי ותוספת דיינים

23. **משנה סנהדרין, דף כ"ג:** "דיני ממונות בשלשה. זה בורר לו אחד, וזה בורר לו אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: שני דיינין בוררין להן עוד אחד ... ודעת הדיינין - כולי עלמא לא פליגי דבעינן, כי פליגי - דעת בעלי דינין. רבי מאיר סבר: דעת בעלי דינין נמי בעינן, ורבנן סברי: דעת הדיינין - בעינן, דעת בעלי דינין - לא בעינן".

24. **מו"ר הר"א ליכנטשטיין, שיעורים למסכת סנהדרין:** "במשנתנו יש שתי מחלוקות של ר"מ וחכמים, שלכאורה אינן נוגעות זו בזו כלל: המח' הראשונה היא ביחס לדין זבל"א - מי בוחר את הדיין השלישי, והמח' השניה היא בקשר לפסילת דיינים ... ניתן להציע שיסוד ההבדל בין ר"מ לחכמים הוא, האם הבי"ד שנוצר ע"י זבל"א הוא בי"ד או מוסד בורות. אם זה בי"ד מסתבר שהוא יבחר את השלישי ולא בעלי הדין, וכן מסתבר שלא יוכל בע"ד לפסול בי"ד סתם כך. אבל אם זה אינו בי"ד אלא מוסד בורות הבנוי על הסכמת בעלי הדין, מסתבר שיוכל בע"ד לפסול את אחד הדיינים ובוודאי שבעלי הדין יבחרו את הדיין השלישי".

25. **בית יוסף חושן משפט, י"ג:** "וחכמים אומרים שני הדיינים בוררים להם עוד אחד והלכה כחכמים ... והרמב"ם פסק כרבי מאיר משום דשקלי וטרו אמוראי לפרושי מילתיה. ויותר נראה לי דטעות סופר הוא".

26. **ב"ח שם (הובא להלכה בש"ך ס"ק א' ובנתיבות):** "והאריך רבינו לכתוב לא נתרצו בפשרה וכו' לאורויי דדין זה אינו אלא כשלא נתרצו בפשרה אבל נתרצו בפשרה וזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד אין הדיינים רשאים לברור להם עוד שלישי בלא דעת בעלי דינים".

27. **רמב"ן דברים א', י"ב:** "ולשון רש"י מספרי (דברים יב), טרחכם, מלמד שהיו טרחנין, היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין. והדין הזה לא ידעתי אותו, שיהא בעל הדין יכול להוסיף דיינין יותר על שלשה בדיני ממונות, וכל שכן לאחר שטען בפניהם וראה שחברו נוצח בדין, שאלו קבל עליו קרוב או פסול יכול לחזור בו עד לאחר גמר דין, אבל הכשרין לדון אינו יכול לחזור בו. ושמא נלמוד מכאן, שיכול אדם לומר שני דיינין אני בורר לי ותברור אתה שנים אחרים והם יבררו עוד אחד, ויהא הדין נגמר בחמשה או ביותר, כמו שאמרו, אינו דומה דין הנגמר בה' לדין הנגמר ב'. ואף על פי שג' כופין לדון בפניהם, בשאינו רוצה לקבל עליו לדון, אבל רוצה לברור יותר בורר, דהוה ליה כאומר נלך למקום הועד ששומעין לו במקום שאין שם טורח. שבכך נצטוינו, שנאמר (להלן טז כ) צדק צדק תרדוף, הלך אחר ב"ד יפה (סנהדרין לב ב), ורבו חכמים ב"ד יפה הוא".

28. הגהת הרמ"א חושן משפט, י"ג א': "ויש אומרים דאם הנתבע אומר שהוא יברור שנים והתובע גם כן שנים, והם יבררו חמישי¹, הרשות בידו, דכל זמן שהדיינים רבים יותר יוצא הדין לאמתו (רמב"ן בפירושו לתורה)".

ה. קיבלו עליהו, וחזרת בעלי הדין מן הסכם

29. שולחן ערוך ורמ"א חושן משפט, י"ג ב' (על פי סוגיות "שטרי בירורין" בבבא מציעא ובבבא בתרא): "כותבים: פלוני בירר את פלוני ופלוני בירר את פלוני. וכל זמן שלא כתבו, יכולין לחזור בהם; ומשכתבו, אין יכולין לחזור בהם. לפיכך אין כותבין אלא מדעת שניהם, ושניהם נותנים שכר הסופר. הגה: וה"ה אם קנו מידו (נ"י פ"ק דב"מ). וי"א דמשטענו בפניהם אינן יכולים לחזור, אף על פי שלא כתבו (שם בשם הירושלמי). ונ"ל דבמקום שאין דרך לכתוב: פלוני בירר פלוני וכו', משטענו בפניהם אין יכולים לחזור לכולי עלמא".

¹ בפתי"ש (ס"ק ב') דיון ארוך בשאלה האם כאשר זבל"ב (=זה בורר לו שניים), הדיינים זהים לזבל"א, או שמא זבל"ב הוא בהכרח מנגנון שלא מן הדין, ויש לדמותו לדברי הבי"ח והשי"ך על פשרה, שנדרשת הסכמת שני בעלי הדין למינוי הדיין השלישי, ובמקרה הזה הדיין החמישי. בסיום הסימן הוזכרו בב"י ובשו"ע שתי תשובות של הרשב"א על יצירת הרכבים ייחודיים של בירור, בהתאם להסכם הצדדים. הכלל העקרוני הוא, שהולכים באופן מלא ומושלם אחר הסכם הבוררות שחתמו ביניהם, אף אם בהסכם יש דרישות משונות (כגון שיכריעו על פי עשרה, ושיכריעו פה אחד וכו').